

“Farklılığı Kucaklayın!”: Bir Toplum Anlayışı Olarak Liberalizm

Enver Alper Güvel**

Giriş

Turizm Bakanlığı'nın 2000 yılı tanıtım programının sloganı *'Farklılığı Kucaklayın!'*. Anadolu coğrafyasının, çok çeşitli uygarlıkların, değişik etnik ve kültürel kökenlerden gelen toplumların *'birleşim ve etkileşim'* noktası olduğu düşünüldüğünde farklılığı vurgulayan bir tanıtım ifadesinin çok yerinde bir seçim olduğu açıkça görülüyor. Farklılığın prim yaptığı çağdaş dünyada böyle bir çağrının cevap bulmaması olanaksız. Bu tanıtım atağını ancak en yetkili ağızlardan sürekli olarak tekbiçimliliği vurgulayan bir resmi görüşün farklılığı kucaklama ve yaşatma kabiliyetsizliği akim kılabilir. Farklılığı vurgulayan bu çağrının anlamlı olabilmesi, öncelikle sosyal, politik ve ekonomik yapılanmanın, tarihsel süreç içerisinde kendiliğinden gerçekleşen *'birleşimi'* oluşturan unsurların farklılıklarına ve çeşitliliklerine, hatta zıtlıklarına yaşama alanı açmasını gerektiriyor. Bunun 'üniformite' ve 'securite' üzerinde odaklaşan yerleşik politik 'konsept' sınırları içerisinde son derece zor olacağı kesin. Dolayısıyla, sloganın başarılı olabilmesi için öncelikle yerleşik politik 'konsept'in turizmin gerekleri doğrultusunda reforme edilmesi zorunlu görünüyor. Bu

çalışma böyle ekonomi ve turizm amaçlı bir politik konsept değişikliğinde referans alınabilecek alternatif bir entelektüel geleneğin insanoğlunun düşünce tarihindeki yerine ve önemine işaret etmeyi amaçlamaktadır.

Filozofik Düşüncenin Temel Sorusu

Bu çerçevede insanoğlunun düşünce tarihi üzerine yapılacak herhangi bir inceleme sonucunda ulaşılabilecek yargı büyük olasılıkla şu olacaktır: Düşünce dünyasında *saf anlamda* yeni olan hiçbir şey yoktur. Felsefenin temel soruları Antik Yunan uygarlığının Socrates-Platon öncesi klasik döneminde sorulmuş ve cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu temel soruların özü şudur (Leahey,1980/35; Tezel,1995/66):

Acaba, beşeri düzeyde gözlemlenen dalgali, değişken, çelişkili evrenin ötesinde 'evrensel bir gerçeklik kategorisi, bir doğal yasa, bir kendinde şey, bir saf bilgi kategorisi' var mıdır? Varsa ne hakkındadır? Nasıl bilinebilir?

Zaman bu soruyu cevaplamanın ne derece güç bir uğraş olduğunu ortaya koymuştur. Zamandan ve mekandan bağımsız, evrensel, değişmez, dogmatik ve metafizik içerikli bir gerçeklik kategorisinin varlığı hala tartışmalıdır. Ancak, verilen cevaba bağlı olarak

** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İ.İ.B. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

insanoğlunun filozofik düşünce macerası iki ana kolda gelişmiştir (Leahey, 1980/35):

- Oluş (becoming) Felsefesi
- Varlık (being) Felsefesi

Oluş Felsefesi

Aralarında bazı nüanslar olmakla birlikte Antikitede Empedocles, Heraclitus, Georgias, Xenophanes, Aristoteles, Aydınlanma Çağı'nda John Locke, David Hume, Montaigne, günümüzde ise Hayek, Kuhn, Feyeraband gibi düşünürlerin, Sofistlerin, Tarihselci-biyolojik ekollerin, Pozitivizmin, Hermenetik'in ve Pragmatizm'in görüşleri çerçevesinde gelişen ve araçsal bilim anlayışının temeli olan Oluş Felsefesi, probleme 'hayır' cevabını vermiştir. Buna göre esas olan değişme ve çeşitlilik. İnsan için duyularla algılanan fiziksel evrenin ötesinde bir bilgi olanağı yoktur. Bir diğer deyişle insan zihni olgular dünyasına bağımlıdır ve fiziksel evren hakkında 'bilgi kategorileri' oluşturamayacak sübjektif izlenimlere sahiptir. Yani, evrenin algılanışı ve yorumlanması insandan insana değişebilecektir. Bugüne kadar gözlenenlerin bundan sonra da gözlenebileceği yönünde bir kesinlik yoktur (bkz. Leahey, 1980/36; Cottingham, 1995/77-95; Hume, 1976/13-14; Gillies, 1988/180).

Varlık Felsefesi

Antikite'de Pythagoras, Parmenides, Socrates, Platon, Aydınlanma Çağı'nda Descartes, Spinoza, Leibniz, Newton, Laplace, daha yakın zamanlarda Bertrand Russell gibi düşünürlerin öncülüğünde ve Akılcı Felsefe'nin görüşleri çerçevesinde gelişen Varlık Felsefesi ise probleme 'evet' cevabını vermiştir. Yani gözlemlenen evrenin ötesinde 'zaman ve mekandan bağımsız evrensel ve değişmez bir gerçeklik kategorisi' vardır. Bu gerçeklik fiziksel değil metafizik ve kavramsal bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin bilgisine ulaşmanın yolu ise matematiğin bir söylemine indirgenen bağımsız akıldır (mathesis). Bu özsel akıl bilginin temelidir. Descartes'in 'düşünüyorum öyleyse varım' önermesi bilgiyi akılla temellendirme iddia-

sının ifadesidir (bkz. Leahey, 1980/27, 35; Cottingham, 1995/44-45; Tezel, 1995/66).

Varlık Felsefesi insan aklının değişmez işleyiş mekanizmasına sahip bir cevher (substance) olduğunu öngörür ve mutlak mantık modeline dayanır. Akıl'ı bağımsızlaştırabilmek amacıyla akıl (res cogitans) ile duyuları (res existensia) kesin olarak birbirinden ayırır. İnsanı olgular dünyasına ve tarihe bağlayan duyuları, duyguları, deneyimleri, sayısallaştırılamayan her şeyi 'kosmos'tan dışlar. Bir anlamda kosmosu insansızlaştırır (Koyre-1989/79). Artık evrensel gerçekliğe ulaşmanın tek yolu a priori bir temelden hareketle tümdengelimci aksiyomatik matematiksel akıl yürütmedir. Diferansiyel çıkarım, matris çözümlemeleri ve matematiksel formalizm evrensel probleme çözerek gerçekliğe ulaşmanın tek aracıdır. Matematiksel bilinç böylece dünyayı matematik olarak yeniden üretmektedir (Doccherty, 1995/14-15).

Evrenin matematiksel olarak açıklanmasının ve bilginin matematik olarak yeniden üretilmesinin temeli Euclides geometrisidir. Euclides'in aksiyomatik yöntemi saf matematiğin prototipidir. O, saf düşünce anlamında saftır. Bütünüyle dogmatik karakterdedir. Aksiyomlar kendiliğinden doğru olan gerçekliklerdir. Önermelerin doğrulanması için fiziksel bir deneyin başarılı olmasına gerek yoktur. Önermeler yalnızca akıl yürütmelerle denetlenmektedir. Böylece düşünce ile fiziksel evren arasındaki ilişki bütünüyle yok edilmektedir (Royster-1996). Euclides geometrisi çerçevesinde a priori bilgiye dayanılarak kurulan analitik önermeler her zaman ve mekanda zorunlu olarak doğrudur. Evrenin geometrisi Euclides tarafından sunulduğu gibi özellikleri hiçbir zaman değişmeyen evrensel ve pürüzsüz şekillerden, üçgenlerden, karelerden, dikdörtgenlerden, karelerden oluşmaktadır (Cottingham, 1995/55-68).

Böylece varlık felsefesi ile bütün evren yalnızca sayısal olarak açıklanabilir olana, niceliksel olana; biçimlerin görünürdeki

çokluğu eleştirel aklın süzgecinden geçirilerek belirli bir konum ve düzenlemeye indirgenmektedir. Akılcıların kozmosunda zıtlıklara ve çelişiklere yer yoktur. Yalnızca kesin, mutlak ve tek tip doğrular, dolayısıyla da tekbiçimlilik vardır.

Gerçekçi Bilim Anlayışı ve Newtoncu Evren Paradigması

Akılcı Felsefe'nin bilim anlayışı Gerçekçilik'tir. Gerçekçilik, bilimin amacının görünenin gerisindeki gerçekliği açıklayabilmek olduğunu öngörür. Gerçekçi görüşe sahip olanlar bilimsel kuramların biçimine göre yapılandırılmış bir dünyaya iman etmektedir (Tiler, 1988/225-230). Pürüzsüz ve kesin kuramsal gerçeklik bilgisine ulaşma amacıyla evreni bilimsel açıdan gerekli görülen en basit yapıtaşlarına indirgeme çabası her alanda yoğun bir uzmanlaşmaya yol açmıştır. Her bilim kendi kozmosunu oluşturma çabası ile kendini evrenin diğer öğelerinden bütünüyle soyutlamaktadır. Daha da ötesi, ulaşılan sonuçlar evrenselleştirilmekte ve geliştirilmektedir.

Gerçekçi Bilim anlayışı en büyük başarısını Newton Fiziği ile kazanmıştır. Newton Fiziği, 20. Yüzyılın başlarına kadar evrenin doğal yasalarını açıklayan tek bilimsel gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Hakim Bilim ve Evren Paradigması olmuştur. Newton'un evreni kapalı, deterministik, indirgemeci, kesin ve objektif bilgiye dayanan bir sistemdir. Genelleyicidir ve bu sistem dışında bir bilgi kategorisini kabul etmez. Madde parçalandıkça hep aynı tür maddeler ile karşılaşılacaktır. Bu nedenle evreni tek bir model içerisinde matematiksel açıklamak olanaklıdır (Ackerman, 1970/105-127; 123-124; Cottingham, 1995/49; Tezel, 1995/74-75; Ruelle, 1996/26-27,91; Gleick1995/2). Leibniz'in sonsuza dek küçülebilir sayılar teoremi bu hesabın temelidir. Niçin sorusuna ve zaman unsuruna yer vermemekte, nasıl (know-how) üzerinde odaklaşmaktadır. Sistemden sapmalar bir hata payı ya da kalıntı (residual) olarak değerlendirilmekte ve önemsiz görülmektedir. Buna göre evrenin

belirli bir andaki görünümü hakkında kesin açıklamalar yapılabilecek ve öngörülerde bulunulabilecektir (Gleick, 1995/5).

Varlık Felsefesi ve Modern Toplum Projesi

Bu genel çerçeveye dayanan toplum projesi belirli bir bilimsel ilke doğrultusunda düzenlenmiş ve biçimlendirilmiş bir toplum öngörür. Bilimsel yasalara teslimiyetin en yüksek mutluluk yolu olduğunu vurgular. Tıpkı diferansiyel çıkarımda olduğu gibi burada da bütün politik, hukuksal ve yasal düzenlemeler a priori türetilmiş bir temel ilkedен çıkarılmaktadır. Bu toplum içerisinde sayısallaştırılmayan, matematiksel olarak açıklanamayan hiçbir şeye yer yoktur. Bunlar yalnızca açıklanmayı beklemektedir ve kümülatif olarak ilerleyen bilgi, bir gün bu faktörleri de açıklayacaktır. Kanunlar, kurumlar ve kurallar toplumu belirlenen temel ilkeye uygun olarak biçimlendirme, aykırı unsurları, farklılıkları, çeşitlilikleri, zıtlıkları toplumdan ayıklama amacına yönelik olacaktır. Bu amaçla istenildiği gibi manipule edilebilecektir.

Varlık Felsefesi, Akılcı Felsefe ve Gerçekçilik modern insanının bilgi haritasını, kavramlarını, etikini, düşünme ve örgütlenme biçimini belirlemiştir (Barnes, 1991/90). Modern Çağlar, Oluş Felsefesi'nin bütünüyle geri planda kalmasına yol açmıştır. Hatta insan zihnini olgular dünyasına bağlayan Comte Pozitivizmi dahi Newtoncu evren paradigmasının etkisiyle ironik bir çelişki sergilemiş, insan zihninin Akılcı esaslara uygun olarak işlemlerini sağlayacak bir toplum modelini esas almıştır. Çünkü Comte'un Pozitivizmine göre evrenin değişmez yasaları vardır ve bu yasalar en iyi biçimde Newton tarafından açıklanmıştır. Comte, bu yasalara uygun olarak işlemeyen toplumları meşru görmez ve birilerine bu toplumları meşru toplum yapma misyonunu yükler. Benzer bir ironiyi Marks'da da görebiliriz. Marks *praxis*'i yani olgusal olanı esas alır ancak, amacı değişmez yasaları olan 'evrensel' bir toplum modeline ulaşabilmektir (Tezel,

1995/81). Bütün bu görüşler, bilimsel yasaları temsil ettiğini ileri süren bir üstün iradeye son derece totaliter bir güç sağlamaktadır. Aydınlanmanın temel karakteristiği de totalitarizm olmuştur (Horkheimer ve Adorno, 1995/22-29).

Ancak 20. Yüzyılın bilimsel gelişmeleri Varlık Felsefesinin, Gerçekçi Bilim Anlayışının ve Newton Paradigmasının büyük ölçüde itibar kaybına uğramasına, kimilerine göre ise yıkılmasına yol açan gelişmelere sahne olmuştur.

Çağdaş Bilimsel Gelişmeler: Hume'cu Bir Evren Paradigmasına Doğru

20. yüzyılın hemen başlarında fizik alanında Newtoncu evren Paradigmasının evrensellik iddiasını yıkan iki önemli gelişme olmuştur.

-Einstein'ın Görelilik Kuramı

-Kuantum Kuramı

Newton Fiziğinin zaman unsurunu dışlamasına, statik içeriğine ve kesin bilgi iddiasına karşılık yeni gelişmeler zaman unsurunu da hesaba katmaktadır. Kuantum Kuramı atomla ilgili nitelikleri türetmemekte, doğrudan doğruya atoma ait maddi özellikler üzerinde durmaktadır. Araştırmacı ile inceleme konusu arasında bir etkileşim öngörmekte ve gözlemciyi bilimsel araştırmanın bir parçası haline getirmektedir. Araştırma sonucu araştırmacının öznel durumuna göre değişecektir. Böylece Varlık Felsefesi tarafından kosmostan dışlanan insan yeniden kosmosun bir parçası haline gelmektedir (Hübscher, 1980/91,140-141; Capra, 1991/199-200).

İnsanı kosmosun bir parçası olarak gören ve kosmosun bilgisinin insanın öznel durumuna bağlı olarak değişeceğini vurgulayan Görelilik ve Kuantum kuramlarında vurgu artık belirsizlik ve olasılık üzerindedir. İnsanın dışında kalan, kesin, objektif, evrensel ve mutlak bir bilgi kategorisine yer yoktur. Maddeyi böldükçe sonsuza kadar aynı tür madde ile karşılaşamayacaktır. Bir noktadan sonra madde kendisini oluşturan ancak kendisinden farklı özelliklere sahip olan partiküllere (kuanta) ayrışacaktır. Kuantum

düzeyinde dünya karşılıklı neden sonuç ilişkileri olan bağımsız parçalara bölünemeyecektir; kuantum düzeyinde her şey çözülemez bir bütündür. Öyleyse determinizme, indirgemeye ve kesin bilgiye dayanan Newton sistemi genellenemeyecektir. Bir partikülün belirli bir andaki konumu ise hiç kimse tarafından kesin olarak bilinemeyecektir. Bu varlık felsefesini yıkıcı bir bilimsel bulgudur (bkz. Ruelle, 1996/94; Leahey, 1980/35-36; Capra, 1991/226-227; Karsten, 1990).

Varlık Felsefesi matematik alanında Gödel'in Global Kuramların Olanaksızlığı (ya da Eksiklik) ve Karar verilemezlik (undecidability) Teoremleri ile bir büyük darbe daha yemiştir Gödel'in Eksiklik Teoremine göre hiçbir kuram tutarlı ve tam olmayacaktır. Çünkü her kuramın tutarlılığı sistem dışı varsayımlar gerektirir. Bu amaçla sisteme dahil edilen her yeni varsayım ise sistem dışında kalan yeni varsayımlar gerektirir. Bu görüş Descartes'in bilgiyi akılla temellendirme iddiasını, buna dayanan kapalı sistem modelini ve sistemin bilgisine ulaşmanın yolu olan matematiksel formalizmi yıkıcı sonuçlar ortaya koyar. Özetle Gödel Teoremleri matematiğin ve mantığın krizi anlamına gelmektedir. Gödel Teoremlerinin matematiksel formalizmi sarsan sonucu ispatın, 'gerçek'ten daha zayıf olduğunu ortaya koymuş olmasıdır. Gerçek, matematiksel formalizmin kuşatabileceğinden daha karmaşıktır. En önemli sonucu ise '*akılcı düşüncenin hiçbir zaman nihai ve en yüce gerçekliğe ulaşamayacağı*'dir (bkz. Wang, 1996; Dawson, 1997; Güvel, 1998; Dönmez-1984/331).

Geometri alanında da Euclides topolojisi ni yıkıcı önemli gelişmeler sözkonusudur. M. Ö. Üçüncü Yüzyıldan günümüze bir çok insanın öğrendiği yegane geometri olan Euclides topolojisi 2000 yıl öncesine ait bir dünya tasavvuruna dayanmakta, dünyanın düz bir tepsi gibi olduğunu öngörmektedir. Euclides'in bütün açıklamaları bu dünya tasavvuruna dayanan dik açı hipotezine dayanmaktadır. 19. Yüzyılda Nicolei Ivanovich

Lobatchewsky adında bir matematikçi, geometri alanında bir devrim gerçekleştirmiş ve Euclides topolojisinin evrensellik iddiasını yıkmıştır. Lobatchewsky'nin hiperbolik geometrisi dünyanın yuvarlak olduğu gerçeğine dayanmakta, dik açı hipotezi yerine geniş açı ve dar açı hipotezlerine dayanmaktadır. Buna göre kutuplardan ekvatora çizilen bir üçgenin iç açıları toplamı artık 180^0 değildir, belirsizdir. Üçgenine göre değişecektir (Dönmez, 1984/166-178; Royster, 1996) Lobatchewsky yanında Jonas Bolyai ve Carl Friedrich Gaussda Euclides'ci olmayan geometriler geliştirmiştir. Her yeni geometri yeni bir dünya tasavvuru ortaya koymaktadır. Royster'e göre geometri alanında daha öğretilen çok şey vardır (Royster, 1996).

Euclides topolojisini yıkıcı bir diğer önemli gelişme ise Mandelbrot'un Fraktal (kırıklık) geometrisidir. Buna göre Euclides geometrisinin pürüzsüz ve mükemmel şekilleri olan üçgenler, daireler, kareler, dikdörtgenler vs. gerçek dünyayı açıklayamamaktadır. Dolayısıyla Euclides geometrisinin temeli olan 1, 2, 3... gibi doğal (yani integer) sayılar da gerçek dünyayı açıklayamayacaktır. Bilindiği gibi *integer* sayılar bilgisayar programcılığının da temelidir. Gerçek dünya girinti ve çıkıntılardan, kırıklıklardan, budaklardan oluşmaktadır. Bu özellikler ise ancak kesirli sayılarla açıklanabilecektir. Kesirli sayılara dayanan bir açıklama ise kesinliği ve düzenliliği ortadan kaldırmakta, bir ipte cambazlık yapmaya benzemektedir (Gleick, 1995/87-91).

Bilim dünyasındaki bir diğer önemli gelişme de Kaos'tur. Kaos, varlık felsefesinin kosmos paradigmasının aksine en basit sistemlerde dahi olağanüstü bir düzensizlik öngörür. Buna göre gerçekçi bilim anlayışının hata payı sınırları içerisinde önemsiz saydığı küçük faktörler bile bir global sistemin işleyişini yönlendirebilecektir. Öyleyse hiçbir şey bilimsel araştırmanın kapsamı dışında bırakılamayacaktır. Bilimdışı sayılamayacaktır (Gleick, 1995; Ruelle-1996).

20. yüzyıl psikoloji alanında da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Akılcı felsefenin mutlak zihin modeli Davranışçı Psikolojinin, Bilişsel Psikolojinin, Gestalt Psikolojisinin bilimsel bulgularıyla çürütülmüştür. İnsan zihninin ve insan beyninin bilgi edinme, bilgiyi yorumlama yolunun Akılcı Felsefeden çok daha farklı olduğu ortaya konmuştur (Zimbardo, 1979, Arkonaç, 1993, Cüceloğlu, 1993).

Bütün bu gelişmeler ışığında varlık felsefesinin evrensel gerçekliğin bütününe açıklamadığı açıktır. Bilimsel araştırmanın özelleştirilmesi ve zaman unsurunun hesaba katılması kesin ve mutlak bilgiye ulaşma çabasını, epistemoloji olanağını temellerinden yoksun bırakmıştır. Bilimsel bulgular genel olarak olasılıkçı, izlenimci, belirsiz ve sübjektif bir bilgi modeline, Oluş Felsefesi'ne ve özelde ise David Hume'un görüşlerine kök salan bir evren paradigmasına uygun düşmektedir. Bu noktada hala varlık felsefesine dayanan bir toplum modelinde ısrarcı olmak evrenin işleyişi ile sosyal ve politik örgütlenme biçimi arasında şizofrenik bir çatlak oluşturacaktır. Dogmatik ve kuramsal olan ile ampirik ve olgusal olan arasındaki bu çatlak, evren ve toplum açısından önemli bir tehdittir.

Özetle, çağdaş bilimsel gelişmeler evrenin ve toplumun üstün ve dışsal bir akıl tarafından açıklanabileceği ve biçimlendirilebileceği görüşünü yerle bir etmiştir. *Tekbiçimcilik, bilimsel temellerini kaybetmiştir.* Çağdaş bilimsel bulgulara uygun yeni bir sosyal, politik ve ekonomik örgütlenme zorunluluğu kaçınılmaz olarak kendini dayatmaktadır. Çağdaş bilimsel gelişmeler gibi toplumları büyük felaketlere sürükleyen ve büyük acılara yol açan bu tarihsel olgular da tekbiçimciliğin insanlığa verecek bir şeyi olmadığını ve alternatif bir yapılanmanın gerekliliğini açıkça göstermektedir.

Totaliter ve Tekbiçimci Toplum Projelerinin İflası

Bu noktada politik sistemler iki ana çatı altında toplanabilecektir: Totaliter politik sis-

temler ve liberal politik sistemler. F. A. von Hayek, artık klasikleşmiş olan **Kölelik Yolu** adlı eserinin çeşitli bölümlerinde totaliter politik sistemlerin temel özelliklerini şöylece açıklamaktadır:

Totaliter politik sistemler, milliyetçilik, ırkçılık ve sınıfçılık gibi özel biçimler alan; bütün diğer amaçların tek bir amaca (ilkeye) feda edilmesini gerekli gören merkezîyetçi, planlı, partikülarist, kaderci, tek-biçimlendirici ve zorlayıcı sistemlerdir. Akıl'nın gelişimi planlanmakta, organize edilmekte, akıl ve bilgi adeta tarihin bir noktasında, bir liderin ya da grubun (partinin) şahsında dondurulmakta, bireyselleştirilmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik evren, bu bireyselleştirilmiş Akıl'ın (bilginin) öngörülerini doğrultusunda örgütlenmektedir. Bu anlamda Akılcı esaslara göre örgütlenmiş totaliter sistemlerde iktidar dışı odaklardan sadece sistemin gereklerine uyması, 'itaat', beklenmektedir. Yani 'hak yok, vazife vardır'.

Totaliter bir sistemin temel özelliği, politik iktidarın gücünü keyfi olarak kullanması üzerinde herhangi bir sınırlamanın bulunmamasıdır. İktidar bir kaynağa ya da amaca dayandırılarak meşrulaştırılmakta, kullanımı ise sınırlandırılmamaktadır. Bu sınırsız iktidar, meşruiyetini bir yasa metninden de alabilmektedir. Yani yasa ile politik iktidara 'gerekli gördüğü hallerde' keyfi olarak davranabilme hakkı verilmiş olabilecektir. Böylece totaliter sistemlerde bir anlamda hukuk da siyasallaşmaktadır. Hukukun öngördükleri dışında bir yaşama alanı bırakılmayacaktır. Hukuk kuralları bireylerin eylemlerini ve amaçlarını da düzenleyecektir. Bireyselleştirilmiş Akıl'ın (iktidarın) gerekli gördüğü durumlarda, yani 'hikmet-i hükümet' gereği, oyunun kuralları, yani hukuk kuralları, yasalar da keyfi olarak değiştirilebilecektir.

20. yüzyıl, soyut, saf, evrensel ve metafizik bir kavramdan; ırk, din ya da sınıf temelli bir evrensel ilkeden *'türetilecek'* indirgemeci, belirleyici, biçimlendirici ve yapay sosyal, politik ve hukuksal örgütlenmelerin başarı-

sızlıklarının yol açtığı felaketlerin örnekleriyle de doludur. Akıl'ı bireysel ve mutlak bir 'Akıl'a indirgeyerek, akılların çoğulculuğunun reddedilmesi, vicdanların parçalanmasına yol açmaktadır.

Vicdanların parçalanmasının en tipik örneği 'saf ırk' mitolojisine dayanan bir toplum modelinin, kalıntıları (Yahudileri) sistemden filtreleme mekanizması olan Auschwitz'dir. Auschwitz uygulamasına günümüz dünyasından bir örnek, dinsel bir söylemle ortaya çıkan Hizbullah adlı örgütün insanı dehşete düşüren vahşi cinayetleridir. Bir diğer örnek, 1990'ların başlarında çöken Doğu Bloku ülkelerinin sınıf temelli rejimleridir. Belirli kutsanmış ilkeler etrafında örgütlenmiş bu sistemlerin hiçbirinin sınırları içerisinde yaşayan, bağımsız ve birey insana yer yoktur. İnsan unsuru sistemin gerekleri doğrultusunda kategorik olarak (beyaz ırktan, mümin, yoldaş ya da vatandaş biçiminde) tanımlanmaktadır. Bu tanım içerisinde farklılıklara, çeşitliliklere, zıtlıklara ve başka türlü olmaya yer verilmemektedir. *Başka türlü olmak, yok edilme sebebidir.*

Auschwitz'in, ya da genel olarak ırk, din ve sınıf temelli toplum projelerinin determinist, indirgemeci ve tekbiçimci dünyasının aksine farklılıkları, çeşitlilikleri, büyük-küçük, önemli-önemsiz, anlamlı-anlamsız ayrımı yapmadan bütün yerel-kültürel-geleneksel özellikleri ve her düzeydeki bilgiyi değerli gören anlayış liberal düşünce geleneğidir. Bu noktada liberal düşünce geleneği, alternatif bir toplum projesi sunma açısından önemli mesajlar taşımaktadır.

Farklılıkların ve Değişimin Politik Ekonomisi: Liberalizm

Çağdaş bilimsel gelişmelerin en önemli vurgusu, bilginin bağımsız ve objektif bir varlık olmaktan çıkıp, insanlar arası etkileşim sürecine bağlı olarak gelişen bir olgu olarak tanımlanmasıdır. Hiçbir akıl bu etkileşim süreci içerisinde oluşan ve gelişen bilginin tamamına sahip değildir. Etkileşim süreci içerisinde sürekli olarak gelişen bilginin belirli bir amaç etrafında modellenebileceği evren-

sel bir ilke de söz konusu değildir. Çünkü, evrenin değişmez yasaları yoktur. Toplumsal değerler, kurallar ve kurumlar belirli bir evrensel ilkeden çıkarılamayacaktır. Bir toplum projesi kapalı sisteme dayanan bilgisayar programları gibi algoritmik ve fonksiyonel olarak modellenemeyecektir (Hayek, 1945).

Belirli bir bilgi kategorisine dayanan evrensel bir ilkenin yokluğu toplumsal örgütlenmede denge ve etkinlik kavramlarının birileri tarafından nihai olarak tanımlanabileceği görüşünü de geçersizleştirmektedir. Çünkü denge ve etkinlik problemi enformasyonun tam olduğu, zevk ve tercihlerin veri olduğu, kullanılacak araçların tam olarak bilindiği varsayımlarına dayanır. Bu varsayımlar altında problemin çözümü bütünüyle mantıksaldır. Hiçbir aklın bilginin tamamına sahip olamayacağını ve ayrıntıların da önemli olduğunu öngören Liberal toplum anlayışı denge ve etkinlik kavramları yerine öncelikle 'değişim' paradigmasına dayanmaktadır. Değişim, toplumu varolan bir bilgi kategorisine uygun olarak biçimlendirmenin değil, bizzat bilginin doğuş ve gelişiminin mekanizmasıdır. Artık bilgi olgusal olana, toplumu oluşturan bireyler arasındaki etkileşime bağımlıdır. Bilgi toplumu biçimlendirmemekte fakat bireyler arasında etkileşim sağlayan değişim mekanizması bilginin dolaşımını yönlendirmektedir. Fiyat mekanizmasının asli fonksiyonu bilgi iletişimini sağlamaktır. Dolayısıyla bilgi iletişiminin mükemmelliği fiyatların rijit olmamasına bağlıdır (Hayek,1945; Hayek,1952).

'Piyasanın bu epistemik işlevinin- yani onun dağıtık bilgiyi kontrol kabiliyetinin' (Barry,1997/46), engellenmemesi için, piyasa ekonomisine yönelik her türden müdahaleye, ekonomik ve politik tekelleşmelere, ekonomik ve politik gücün aynı ellerde toplanmasına karşı çıkılır.

Serbest değişim üzerindeki vurguya bağlı olarak liberal düşünce geleneği rekabetçi serbest piyasa mekanizmasına büyük önem verir. Bu piyasalarda insanlar neo-klasik iktisadın varsayımlarının aksine sınırlı bilgi

sahibidir. Sınırlı bilgi sahibi bireyler piyasa süreci içerisinde yarışmacı bir etkileşim içine girecek ve bundan hiçbir bireysel aklın kuşatamayacağı genişlikte bir bilgi birikimi doğacaktır. Değişim ve rekabet ne kadar serbest olursa bilginin üretimi ve dolaşımı da o kadar mükemmel olacaktır (Hayek, 1984).

Artık bir sosyal bilimin amacı sosyal evrenin ötesindeki evrensel kavramsal gerçekliğe ulaşarak bu ilke etrafında etkinlik ve dengeyi sağlayıcı politikalar önermek değildir. Bilimin amacı rekabeti ve serbest değişimi güçlendirecek, yani bireysel seçimler ve eylemler üzerindeki her tür dışsal sınırlamayı ortadan kaldıracak kurumları belirlemektir. Bu kurumlar ise değişim süreci içerisinde sürekli olarak değişecektir. Hiçbir şey evrensel olmadığı gibi her kurumun da belirli bir ömrü vardır. Bilim toplumun gündelik ekonomik, sosyal ve politik hayatında karşılaştığı problemleri çözmenin bir aracıdır.

Değişim yanında liberal düşünce geleneğinin önemli bir unsuru da hukukun üstünlüğü ilkesidir. Ancak bu belirli bir kollektifin ya da politik toplumun hukukunun üstünlüğü değildir. Bir kollektif ya da politik toplum karşısında bireysel hakların ve sivil toplumun üstünlüğüdür. Liberal toplum anlayışı içinde önemli olan birey insandır. Birey insanın öznel duygu, düşünce ve inançlarıdır. Bireylerin dokunulamaz hakları vardır. Hiçbir kollektif amaç bireysel hakların önünde yer alamaz. Masum bir bireyin yaşama, mülkiyet, çalışma ve inanç hakları hiçbir kollektif çıkar uğruna feda edilemez. Birey kendi özgür iradesine uygun olan seçimi yapma ve bunu uygulama hakkına sahiptir. Bu nedenle liberal düşünürler kamu yararı, sosyal adalet, ulusal çıkar gibi güya nesnel olarak tanımlanmış kollektif kavramlara kuşkuyla bakar. Kesin olarak tanımlanmış kollektif kavramlar yerine 'fırsat eşitliği' ve bireyler arası etkileşim sürecinin kurallarının bir oluş süreci içerisinde belirlenmesi üzerinde odaklaşır (Hayek,1976).

Sonuç

Liberal düşünce, varlık felsefesinin ve klasik bilimin kapalı sistem, determinizm, indirgemecilik, kesinlik, objektiflik, tekbiçimlilik, evrensellik gibi kavramları çerçevesinde biçimlenen kapalı toplum modelinden oldukça farklı bir toplum projesini öne çıkarmaktadır. Bu çağdaş toplum projesi açık sistem, etkileşim, bütünlük, belirsizlik ve olasılık, farklılık, çoğulculuk, çeşitlilik, yerellik gibi kavramlara dayanmaktadır. Bireyin özgürlüklerinden ve haklarından, farklılıklarından ve çeşitliliklerinden vazgeçmeksizin eylemde bulunduğu, sosyal düzenin bu eylemler sonucunda kendiliğinden oluştuğu ve geliştiği esnek bir toplum kavrayışı sunmaktadır.

Bu kavrayışı içerisinde tüm bireyler için benimsenmesi zorunlu olan nesnel olarak tanımlanmış bir kollektif amaç yoktur. Bağımsız ve farklı bireylerin ayrı ayrı öznel amaçları vardır. Bu amaçlar arasındaki zıtlıklar ve çelişkiler meşrudur ve yaşama alanına sahiptir. Toplumsal alanda neyin yapıp neyin yaşamayacağını tek belirleyicisi yaşayan bireylerin seçimidir. Bu seçim ise ancak hukukun üstünlüğü çatısı altında işleyen piyasa mekanizması içinde etkili olabilecektir. Farklılıklar, çeşitlilikler, zıtlıklar ve çelişkiler arasında uyum sağlayabilecek tek mekanizma ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisinin, hukuksal ve politik alanda ise hukukun üstünlüğü ilkesinin hakim olmasıdır.

Bu çerçevede, canlı bir piyasa ekonomisi ve öngörülebilir bir hukuk düzenine sahip özgür bir toplum, yaşayan sıradan insanların her düzeyden bilgisizlikleriyle baş edebilmelerine imkan veren, sübjektif ve fani isteklerini tatmin eden, hayat planlarını devletten bağımsız olarak oluşturmalarının koşullarını sağlayan ve farklılığı kucaklayan 'yegane' sosyal düzendir.

KAYNAKLAR

Ackerman, R. (1970) *The Philosophy of Science: An Introduction*. New York: Pegasus.

Arkonaç, Sibel. 1993 *Psikoloji: Zihinsel Süreçler Bilimi*. Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Barnes, Barry. (1991) "Thomas Kuhn." Skinner, Quentin. (der.) *Çağdaş Temel Kuramlar*. Vadi Yayınları, Ankara.

Barry, Norman. (1997) *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*. (Çeviren: Mustafa Erdoğan) LDT Yayınları,

Capra, F. 1991 *Fiziğin Taosu*. (Çev: Kaan Ökten) Arıtan Yayınevi, İstanbul.

Cüceloğlu, Doğan. (1993) *İnsan ve Davranış*. 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Dawson, John W. *Logical Dilemmas- The Life and Work of Kurt Gödel*. A. K. Peters, Wellesley, MA.

Doccherty, Thomas D. (1995) "Postmodernizm: Bir Giriş." Doccherty, T. D. Ve diğ. *Post Modernist Burjuva Liberalizmi*, (çev: Yavuz Alogan), İstanbul.

Dönmez, Ali. (1984). *Matematik Tarihi*. A. Ü. F. E. F. Yayınları, No: 32, Erzurum

Gillies, Donald A. (1988) "Introduction and Probability." Parkinson, G. H. R. Et al. (eds) *An Encyclopedia of Philosophy*. Routledge: London.

Gleick, James. (1995) *Kaos: Yeni Bir Bilim Teorisi*. (Çev: Fikret Üçcan), Tübitak Popüler Bilim Kitapları: 15, 2. Baskı, Ankara.

Güvel, Enver Alper. (1998) *Politik İktisat ve Akıl*. Alfa Yayınları, İstanbul,

Hayek, Friedrich August von (1945) "The Use of Knowledge in Society." *The American Economic Review*, Volume: XXXV, No: 4, September. Reprinted in. Chiaki Nishiyama and Kurt R. Leube (eds.). 1984 *The Essence of Hayek*. Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California.

..... (1952) "Philosophical Consequences". The University of Chicago Press. Reprinted in Chiaki Nishiyama and Kurt R. Leube (eds.). 1984 *The Essence of Hayek*. Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California.

..... (1976) "Social or Distributive Justice." Chicago: The University of Chicago Press. reprinted in Chiaki Nishiyama and Kurt R. Leube (eds.). 1984 *The Essence of Hayek*. Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California.

..... (1984) "Competition as a Discovery Process." In Chiaki Nishiyama and Kurt R. Leube (eds.). 1984 *The Essence of Hayek*. Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California.

Horkheimer, Max ve Theodor W. Adorno. 1995 *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev: Oğuz Özgül), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

Hume, David. (1976) *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. (Çevir: Oruç Aruoba), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Felsefe Dizisi: 1, Ankara.

Hübscher, Arthur. (1980) *Çağdaş Filozoflar*. (Çev: İsmail Tunalı), Tur Yayınları, İstanbul.

Karsten, Siegfried G. (1990) "Quantum Theory and Social Economics." *The American Journal of Economics and Sociology*, Volume: 49, No: 4, October.

Koyre, Alexandre. (1989) *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*. (Çev: Kurtuluş Dinçer), Gündoğan Yayınları, Ankara.

Leahey, Thomas L. (1980) *A History of Psychology*. Printice Hall Inc., New Jersey.

Ruelle, David. (1996) *Rastlantı ve Kaos*. Tübitak Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara.

Tezel, Yahya Sezai. (1995) *İktisadi Büyüme*. İmaj Yayınları, Ankara.

Tiler, Mary. (1988) "Science and the World." Parkinson, G. H. R. Et al. (eds) *An Encyclopedia of Philosophy*. Routledge: London.

Wang, Hao. (1996) *A Logical Journey-From Gödel to Philosophy*. MIT Press, Cambridge, MA.

Zimbardo, Philip G. (1979) *Psychology and Life*. Tenth Edn., Scott, Foresman and Company. Glinview, Illinois.

Royster, David. (1996) *The Origins of Geometry*. Math 3181-001, Fall Semester.

Atilla Yayla

Sosyal ve Siyasal Teori

Atilla Yayla'nın

derlediği *Sosyal ve Siyasal Teori*'yi, gözden geçirilmiş ve yenilenmiş ikinci baskısıyla okuyucuya sunuyoruz. *Sosyal ve Siyasal Teori*, ilk baskısının üzerinden geçen 8 yılda, alanında emsalsiz bir eser olarak kendini kabul ettirmiştir.

Kitap her biri farklı bir konuyla meşgul olan 45 makaleden oluşmaktadır. Dört ana bölümde toplanan makalenin bir kısmı Türkiye'de ilk defa yayımlanan yazılardır. *Sosyal ve Siyasal Teori* iktisat, iktisadi düşünce tarihi, siyaset bilimi, siyasi düşünme tarihi, çağdaş devlet düzeni gibi derslerde kullanılabilecek bir kitaptır.

Siyasal Kitabevi Tel: 312. 320 45 10

